

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Adam Kaźmierczak

„Problematyka technologii i konserwacji witraży oraz oszkleń ozdobnych w kamienicach toruńskich z końca XIX i początku XX wieku”

Przekazana do recenzji praca „Problematyka technologii i konserwacji witraży oraz oszkleń ozdobnych w kamienicach toruńskich z końca XIX i początku XX wieku” została przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Kałuckiego i promotorki pomocniczej dr Anny Zaręby na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Rozprawa opracowana została w dwóch tomach i łącznie liczy 784 strony, z czego część główna liczy 474 strony, a na pozostałych przedstawiono 9 aneksów. W tekście umieszczono 21 tabel, 405 ilustracji, z których większość stanowią zdjęcia wykonane przez autora, i 57 rysunków. Obszerna bibliografia liczy 136 publikacji i 77 odniesień do źródeł cyfrowych.

1. Jakie zagadnienie naukowe zostało rozpatrzone w pracy (cel i teza pracy) i czy Autor sformułował je dostatecznie jasno?

Autor we wstępie swojej rozprawy doktorskiej bardzo jasno formułuje jej cel i obszar badań. Skupia się on wokół zagadnień związanych z problematyką technologii i konserwacji-restauracji witraży i ozdobnych oszkleń pochodzących z toruńskich kamienic z końca XIX i początku XX wieku. Za cel stawia sobie rozpoznanie tej grupy zabytków jako ważnego elementu kultury materialnej miasta. Analiza badawcza jest z założenia prowadzona wielowątkowo i nie koncentruje się wyłącznie na zagadnieniach technologicznych, ale również odnosi się do funkcjonalności tej grupy zabytków, ich cech stylistycznych oraz związków z architekturą, a także wpisuje się w szeroką perspektywę analizy historii Torunia i jej wpływu na kształtowanie kamienic i ich dekoracji w omawianym okresie dziejów. Równoległym i równie ważnym zagadnieniem badawczym jest opracowanie zasad postępowania konserwatorskiego i restauratorskiego połączonego z wcześniejszą wnikliwą analizą stanu zachowania i ostatecznie zwieńczonego badaniami nad zagadnieniami prewencji konserwatorskiej, w tym nad zastosowaniem oszkleń ochronnych.

Autor prowadzi w swoim tekście czytelnika przez kolejne obszary zagadnień zmierzające do opisu podjętych prac konserwatorskich i restauratorskich wybranych zabytków. Pozornie odległa historia przekształceń urbanistycznych Torunia wynikająca z uwarunkowań politycznych, położenia

geograficznego i mająca wpływ na charakter miasta, który zmienia się stopniowo na przestrzeni dziejów, znajduje swoje odzwierciedlenie w realizacjach witraży i oszkleń, ich poziomie wykonania. To bardzo ciekawe, dojrzałe i całościowe spojrzenie. Z jednej strony autor pokazuje charakterystyczne zmiany wynikające z postępujących procesów starzenia materiałów, osadzania się nawarstwień, a z drugiej przedstawia obraz tych zmian z perspektywy historycznej i zachodzących zmian własnościowych kamienic i poszczególnych lokali. Opisy przechowywanego na strychu kamienicy zniszczonego witrażu (s. 150), drobnych rekonstrukcji ubytków szkła wykonanych z malowanego pleksi (s. 258), czy też zdjęcia przeszkleń zabytkowych drzwi zaślepionych płytami drewnopochodnymi (s. 251), które znajdujemy w tekście dysertacji nie pojawiają się jako drobne elementy uważnej analizy stanu zachowania, lecz znajdują swoje wytłumaczenie w bardzo szerokim kontekście społeczno-historycznym. Praca autora jako konserwatora dzieł sztuki zaczyna się od szerokiego horyzontu spojrzenia na miasto, wędruje aż do laboratoryjnej analizy pobranych próbek, aby powrócić w ostatecznych rozwiązaniach montażu i zabezpieczeń konserwowanych i restaurowanych okien wraz z witrażami i przeszkleniami do zabytkowych kamienic i realiów współczesnego Torunia.

Doktorant podzielił dysertację na dwie części: pierwszą zawierającą zasadnicze opracowanie i drugą prezentującą aneksy z raportami z przeprowadzonych badań specjalistycznych. Podział ten nie znajduje jednak pełnego odzwierciedlenia w układzie poszczególnych tomów, gdzie już w tomie pierwszym umieszczono pierwszy z dziewięciu aneksów. Niemniej jednak taki podział ma uzasadnienie pod względem edytorskim, ponieważ aneks I zawiera dokumentację rysunkową prowadzonych prac konserwatorsko-restauratorskich.

Część pierwsza opracowania, poprzedzona wstępem, podzielona jest na trzy obszerne rozdziały, a zamykają ją krótkie podsumowanie i zakończenie. Początek pracy prezentuje stan badań nad świeckim witrażownictwem w Polsce i Toruniu w XIX i na początku XX wieku.

Rozdział pierwszy przedstawia zarys dziejów Torunia w tym okresie. Jest to krótkie, ale wyczerpujące opracowanie koncentrujące się na zagadnieniach, które miały wpływ na kształtowanie się charakteru miasta i jego architektury.

Rozdział drugi poświęcony został zagadnieniom technologii i techniki wytwarzania szkieł, jak również samych witraży w badanym okresie. Przedstawiono w nim nazewnictwo form witrażowych, rodzaje szkieł, w tym także szkieł ozdobnych i okiennych oraz techniki witrażowe. To kompletne wprowadzenie pozwalające czytelnikowi na swobodne poruszanie się w problemach szczegółowych, które zostały zaprezentowane w dalszej części pracy.

W trzech ostatnich podrozdziałach autor przedstawia zagadnienia oszkleń witrażowych i ozdobnych w Europie, dalej w Polsce i wreszcie zagadnienia historyczne, stylistyczne i techniczne wybranych zabytkowych witraży i ozdobnych oszkleń toruńskich. Ta część drugiego rozdziału stanowi istotne uzupełnienie ogólniejszej części historycznej dotyczącej zabytków witrażownictwa w Toruniu.

Rozdział trzeci jest najobszerniejszy i w całości poświęcony problematyce konserwatorsko-restauratorskiej witraży i oszkleń ozdobnych toruńskich kamienic w XIX i na początku XX wieku. Składa się z trzech podrozdziałów, które dotyczą wytycznych konserwatorskich, badań

fizykochemicznych szkła i ołowianych listew, stanu zachowania i przyczyn zniszczeń oraz prac konserwatorskich i restauratorskich przeprowadzonych przy wybranych obiektach. Przedstawione w tym rozdziale zagadnienia badawcze, konserwatorskie i restauratorskie dotyczą wybranych zabytków z toruńskich kamienic. Są to: drzwi z mieszkania z kamienicy przy ul. Poniatowskiego 1/3, okna pierwszego, drugiego, trzeciego i czwartego półpiętra klatki schodowej z kamienicy przy ul. Poniatowskiego 1, okna pomieszczenia z kamienicy przy ul. Bydgoskiej 50-52, okna klatki schodowej z kamienicy przy ul. Mostowej 9 i okna klatki schodowej z kamienicy przy ul. Jagiellończyka 6. To łącznie aż osiem grup zróżnicowanych zabytków, które zostały poddane kompleksowym badaniom laboratoryjnym i pracom konserwatorsko-restauratorskim wraz z opracowaniem szczegółowej dokumentacji.

Powyższa konstrukcja opracowania pozwoliła autorowi na klarowne przedstawienie zagadnień, które zostały określone jako cel dysertacji. Interdyscyplinarne podejście do problematyki technologii i konserwacji witraży oraz oszkleń ozdobnych w kamienicach toruńskich w badanym okresie jest świadectwem dojrzałości i odpowiedzialności naukowej, a także wrażliwości estetycznej autora – artysty plastyka, konserwatora dzieł sztuki.

2. Jaki charakter ma rozprawa (teoretyczny, doświadczalny, konstrukcyjny)?

Rozprawa ma dwojaki charakter. Zagadnienia teoretyczne skupiają się wokół badań historycznych, a także analiz laboratoryjnych. Ta część związana z badaniami specjalistycznymi stanowi bardzo istotny element opracowania, o czym świadczy choćby cały drugi tom pracy, zawierający osiem aneksów ze szczegółowymi wynikami analiz, na które autor powołuje się w tekście dysertacji. Natomiast opis prac konserwatorsko-restauratorskich ma wyraźny charakter doświadczalny, szczególnie w obszarze proponowanych rozwiązań związanych z opracowaniem metod rekonstrukcji ubytków witraży i oszkleń ozdobnych w szkłe.

3. Czy w rozprawie przeprowadzono w sposób właściwy analizę źródeł (w tym literatury światowej) świadczący o wymaganej wiedzy autora?

Analiza źródeł jest obszerna i wystarczająca dla tej rozprawy. Pozycje bibliograficzne odnoszą się głównie do literatury polskiej, ale nie jest to wadą, ponieważ zakres poruszanych zagadnień w przeważającej mierze znajduje swoje opracowania w publikacjach rodzimych autorów. Autor posiada dużą wiedzę z zakresu technologii szkła i bardzo dobrą orientację we współczesnych możliwościach technologicznych hut szkła na świecie i ich ofercie, która może zostać wykorzystana w pracach restauratorskich dotyczących witraży i ozdobnych oszkleń.

4. Czy autor rozwiązał postawione zagadnienie, czy użył właściwej do tego metody?

Postawione zagadnienia zostały rozwiązane właściwie. Autor w przemyślany i konsekwentny sposób przeprowadził badania historyczne, stylistyczne i technologiczne, które

powiązał z głęboką wiedzą dotyczącą technologii wytwarzania szkła, aby na tej szerokiej podstawie zaproponować rozwiązania konserwatorskie i restauratorskie przy pracach z wybraną, reprezentatywną grupą zabytków.

5. Na czym polega oryginalność rozprawy, co stanowi samodzielność i oryginalny dorobek autora.

Oryginalność pracy polega na zastosowaniu przez autora współczesnych technik termicznego formowania szkła, takich jak fusing czy slumping, w rekonstrukcji ubytków zabytkowych szkła. Ponadto techniki te zostały wykorzystane do odtworzenia faktur historycznych szkła i szklanych elementów zdobniczych.

6. Czy autor wykazał umiejętność poprawnego i przekonującego przedstawienia uzyskanych przez siebie wyników (zwięzłość poprawność redakcyjna rozprawy)?

Praca zbudowana jest w sposób przejrzysty. Każdy rozdział opatrzone wstępem i zwięzłym podsumowaniem. Dodatkowo poszczególne rozdziały podzielono na podrozdziały, a w wielu przypadkach jeszcze na kolejne podrozdziały niższego rzędu. Wskazuje to na umiejętność przedstawiania przez autora treści w sposób usystematyzowany i logiczny. Strona edytorska jest bardzo dobra. Dysertacja napisana jest językiem zrozumiałym, prostym, ale nie ubogim, co sprawia, że czytelnik w pełni koncentruje się na jej treści. Bardzo bogaty materiał ilustracyjny znakomicie uzupełnia tekst.

7. Słabe strony rozprawy, jej główne wady.

Wartością rozprawy jest jej złożony, wielowątkowy charakter. Jednocześnie autor skupia się na przedstawieniu dzieła konserwatorskiego, którym jest konserwacja i restauracja zabytkowych witraży i ozdobnych oszkleń wraz ze stolarką okienną z dwunastu okien pochodzących z czterech różnych budynków i dodatkowo rekonstrukcja ozdobnych rozetek z okien dwóch kamienic. Wymaga to podjęcia trudnej decyzji co do stopnia szczegółowości opisów konserwatorskich. Autor zdecydował się przedstawić stan zachowania i przyczyny zniszczeń poszczególnych obiektów w rozdziale trzecim na stronach 256–278. Wymienione powyżej fragmenty tekstu są z pewnością interesujące dla wielu konserwatorów-restauratorów witraży i ozdobnych oszkleń, ale odciągają uwagę od zasadniczego tematu rozprawy. Podobnie szczegółowe opisy poszczególnych witraży i oszkleń zawarte w rozdziale drugim na stronach 104–169 mają swoją wartość i wskazują na sumienność badawczą autora, ale rodzą pytanie, czy nie należałoby dla dobra konstrukcji całej rozprawy przedstawić w sposób syntetyczny najważniejsze zagadnienia. Efektem tak przyjętego założenia jest duża objętość dysertacji.

Nie są to jednak uwagi jednoznacznie krytyczne, ponieważ wartość tak szczegółowych opisów leży w ich dokumentacyjnym charakterze i będzie rosła wraz z upływem czasu.

8. Przydatność rozprawy w dziedzinie konserwacji dzieł sztuki.

Szerokie spektrum poruszonych zagadnień z jednoczesnym opisem rodzajów szkieleł, technologii, fachowego nazewnictwa, zabiegów konserwatorskich i restauratorskich stawiają tę pracę w rzędzie pozycji, z którymi powinni zapoznać się studenci i konserwatorzy kształtujący swoje zainteresowania w kierunku szeroko rozumianych obszarów konserwacji i restauracji szkła związanego z wystrojem architektonicznym. Jednocześnie bardzo rozbudowana część pracy związana z analizami laboratoryjnymi stanowi istotny wkład w poszerzenie ogólnej wiedzy dotyczącej zabytkowych witraży i ozdobnych oszkleń wykraczając daleko poza wskazane w tytule kamienice toruńskie.

Szczegółowa dokumentacja procesów technologicznych i prób przeprowadzonych przez doktoranta z zastosowaniem współczesnych technik termoformowania szkła, a także krytyczny opis uzyskanych efektów są gotowym i cennym materiałem dla innych konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki. Przypuszczalnie ta część rozprawy – i słuszenie – już oczekuje publikacji pod tytułem, który autor wymienia w swoim dorobku naukowym: *Wykorzystanie współczesnych technik termoformowania do uzupełniania i odtwarzania faktur szkła oraz elementów zdobniczych w witrażach przełomu XIX i XX wieku na przykładzie prac konserwatorskich przy szkleniach z kamienic toruńskich*, [w:] Konserwacja: Nauka i Sztuka / Conservation: Science and Art. Seria wydawnicza, t. V, Zabytkowe dzieła sztuki i materiały w aspekcie badań technologiczno-konserwatorskich, red. Justyna Olszewska-Świetlik, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (w druku).

9. Zaliczenie rozprawy do jednej z następujących kategorii:

- a) Nie spełnia wymagań stawianych rozprawom doktorskim przez obowiązujące przepisy,
- b) Wymagająca wprowadzenia poprawek i ponownego recenzowania,
- c) Spełniająca wymagania,
- d) Spełniająca wymagania z nadmiarem,
- e) **Wybitnie dobra, zasługująca na wyróżnienie.**

Podsumowując, stwierdzam, że praca doktorska pana mgr. Adama Kaźmierczaka w pełni spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim w dyscyplinie sztuki plastycznej i konserwacja dzieł sztuki i niniejszym wnoszę o dopuszczenie jej do publicznej obrony.